

Účinky slunečního a měsíčního působení a dalších planetárních vlivů

*Síly vesmíru: sluneční a měsíční působení na rostliny,
planetární vlivy · Rozpoznání slunečního života ve vztahu
k lidské bytosti · Karma plynoucí dovnitř a ven - spojení
slunečních a měsíčních vlivů · Blahodárné a uzdravující
aktivity plynoucí z tohoto poznání*

Moji milí přátelé!

Včera jsme sledovali konstituci člověka, nakolik ji můžeme pozorovat na člověku samém nebo v jeho bezprostřední blízkosti. Nyní musíme vyjít nad člověka, neboť člověk se nachází všude ve vztahu k vesmírným silám; a tyto vztahy lze poznávat jenom tehdy, když máme opravdu dobrou vůli zabývat se velkou rozmanitostí v uspořádání vesmíru.* Uvažte jen, jak rozmanité jsou síly zakotvené ve vesmíru, které přistupují k člověku. Řekněme, že vidíme rostlinu vyrůstající z pozemské půdy. Vyrůstání rostliny z půdy sledujeme ve dvou směrech - stvol roste vzhůru a kořen se tvoří směrem dolů. Ve spění směrem vzhůru a směrem dolů máme dány dvě tendence rostliny.

* Viz R. Steiner: *Člověk a hvězdy*, Fabula 2011 a *Duchovní věda a terapie*, GA 313, Fabula 2013. - Pozn. vyd.

Kdybychom byli ve fyzickém výzkumu přírody dnes opravdu tak daleko, že bychom metody zkoumání, které se někdy používají při věcech méně podstatných, aplikovali na něco takového, jako je růst rostlinného stvolu nahoru a růst rostlinného kořene dolů, našli bychom souvislosti ve vesmíru, jež nám vlastně teprve díky tomu, že vstupují do vztahu k člověku, umožňují pochopit jednotu člověka a kosmu, makrokosmu a mikrokosmu. Pak bychom viděli, že vše, co souvisí s růstem stvolu směrem vzhůru, má určitý vztah k rozvoji slunečních sil během roku, během dne a dokonce i nad dobu jednoho roku. A vše, co souvisí s rozvojem sil růstu kořene, je ve vztahu k měsíčnímu vývoji a měsíčním silám. Kdybychom tedy na rostlinu nahlíželi správným způsobem, již v jejím utváření bychom museli nalézt vztah mezi Sluncem a Měsícem. Ten nejjednodušší, nejprimitivnější obraz rostliny musíme takřkajíc odkoukat z vesmíru a jeho sil.

Každý, kdo se umí dívat, nebude kořen nikdy vidět jinak, než v jeho směřování k zemi, dovnitř zemské půdy, kde se současně zakulacuje. Útvar, který se při postupu do zemské půdy zakulacuje, to je obraz kořene, který musíme vidět. *kořen rostliny*

Stvol rostliny musíme vidět jinak - jako rozvíjení se směrem vzhůru. Spojíme-li své uvažování s citem a vnímáním, bezpodmínečně budeme mít pocit, že stvol směřuje vzhůru paprskovitě a zároveň chce rozvíjet svůj přímý směr, zatímco kořen se chce rozvíjet zakulacováním v kruhovém směru. To je původní obraz bytosti rostliny. V úsilí vzhůru směřující linie budeme vidět přítomnost slunečních sil na Zemi a v úsilí kořene, směřujícího do kruhu, budeme vidět přítomnost měsíčních sil na Zemi. *stvol rostliny*

Nyní se dívejme dále. Řekneme si: Všude tam, kde nacházíme paprskovité směřování rostliny do výše, nacházíme Slunce. Pak se opět směrem nahoru rozšíří, usadí šířku, periferii. V tom, co se rozvine z paprskovitého směřování nahoru, nacházíme *síly Slunce, Měsíce a kosmu*

jdeme - nejdříve bezprostředně v květu - spolupráci slunečních sil se silami Venuše. Tam, kde se květy vyvíjejí dále dolů a kde vznikají listy tvořené zvenku dovnitř, nalezneme mer- kurské síly. Chceme-li tedy pochopit stavbu rostliny v jejím počátečním paprscitém směřování ke Slunci, musíme na jedné straně porozumět tomu, že slunečním silám přicházejí pomoci síly venušské a merkurské.

Na druhé straně je zřejmé, že tyto síly by přesto nebyly schopné tvořit rostlinstvo samy. Bytost rostliny by pouze po tomto společném úsilí směřovala do jisté míry k zániku. Aby se rozvíjela (jak to vidíme v extrémní šíři v růstu stromů), proti uvedeným silám Venuše a Merkura všude působí síly martické, saturnské a jupiterské. Takže spolu s oběma základními polaritami Slunce a Měsíce působí také ostatní planetární vlivy vesmíru.

Pohleďte, moji milí přátelé, nejdříve na rostlinu. Zde - tu na Zemi - máte před sebou celý vesmírný, planetární systém rostliny.² Je zde a skutečně to nevypadá nesmyslně, když půl nebo dvoutřetinově vědoucí člověk, jakým byl Paracelsus, tvrdí: Kdo jí rostlinu, ten vlastně požívá celý planetární systém, neboť ty síly tu jsou. - Paracelsus to vyslovuje svým povšechným způsobem vyjadřování, protože vnímá, že právě s rostlinou člověk požívá celé nebe. Svět je tvořen tak rozmanitě, že v růstu, uspořádání a ve všem v bezprostředním okolí máme vlastně síly makrokosmu.

Vraťme se k člověku. Včera jsme si ukázali, že z dýchání vystupujeme směrem vzhůru do té oblasti lidského prožívání, v níž, pokud to tak můžeme říci, se nadechujeme jemněji a uvnitř tohoto jemnější nadechování jsme objevili pokračování karmického proudu z minulosti. Nyní můžeme postoupit dále. Jestliže nakreslíme působení dovnitř

² Blíže viz např. R. Steiner: *Člověk a vesmírné slovo*, GA 230, Fabula 2014, R. Hauschka: *Člověk a výživa*, Fabula 2013, Radomil Hradil, *Duše rostlin*, Fabula 2004 atd. - Pozn. vyd.

- přirozeně zcela schematicky a symbolicky - , máme zde to, co bych nejdříve nazval zjemněným proudem dýchání v člověku a můžeme říci: Kdyby člověk rozvíjel to, co spočívá v jeho astrálním těle a co se nalézá v jeho Já, pak by se svou současnou konstitucí nikdy nedosáhl Slunce. Je-li člověk ve svém Já a astrálním těle, mezi usnutím a procitnutím se nikdy nedostává ke Slunci. Slunce pro něho zůstává temné. Takže kdyby byl člověk ve svém astrálním těle a v Já bez spojení s éterným a fyzickým tělem, ke Slunci by nedospěl. Jak se tedy dostává ke Slunci?

Pozorujme nejdříve, o jaký problém vlastně jde. Astrální tělo a Já se přibližují k éternému tělu, ale když tento stav uskutečňujeme ve vizi (což můžeme poměrně snadno zesílením myšlení), když své myšlení zesílíme důkladnou a velmi energickou meditací, můžeme se snadno dostat do stavu začínající iniciace.³ Do tohoto stavu se člověk může dostat snadno, když se ponoří do svého éterného těla, ale ještě neuchopí své fyzické tělo. Žije v éterném těle. V tomto stavu, kdy žijeme v éterném těle, ale ještě nemůžeme uchopit fyzické tělo, dokážeme velmi dobře myslet. Je pouze potlačený zrak, sluch a také jiné smyslové počítky, ale myšlení není vůbec vypnuto, zůstává takovým, jaké jsme je měli, dokonce dokážeme myslet více než dříve. Můžeme myslet o věcech, jaké jsou zde, ale můžeme myslet i o makrokosmu. Myšlení zůstává, rozšiřuje se a my přesně víme: Nyní se nacházíme uvnitř vesmírného éteru.

Tedy tím, že jsme ve svém éterném těle, jsme zároveň uvnitř vesmírného éteru. Svým vstupem do vesmírného éteru však získáváme také zkušenost, prožitek toho, že se nyní nacházíme uvnitř duchovního světa, z něhož vychází také smyslový svět. Ani duchovní svět, ani smyslový svět však nemůžeme rozlišovat, neboť se nacházíme mimo individualizovaný svět

smyslů. Slunce nesvítí, hvězdy již nesvítí, měsíc nesvítí a ani v přírodních říších na Zemi není žádné výrazné rozlišení. To vše můžeme

³ Blíže viz D. Klocek: *Alchymie duše*, Fabula 2010; A. Zajonc, *Meditace jako myšlení srdcem*, Fabula 2011 a G. Kiihlewind, *Od normálního ke zdravému vědomí*, Fabula 2009. - Pozn. vyd.

vnímat jen tehdy, když jsme ve svém fyzickém těle, v normálním životě, anebo ve vyšší iniciaci. Zatímco se nám obrysy smyslového světa zatemnily, vnímáme všeobecnou duchovnost, pohyb a život duchovna. Půjdeme-li nyní dále, uchopíme-li vědomě své fyzické tělo a začneme žít v jeho orgánech, začnou se dohasínající, mizející bytosti, s výjimkou bytostí pozemských, opět vynořovat, ovšem jako duchovní entity. Tam, kde jsme dříve při obvyklém vědomí viděli Slunce, které se zatemnilo, zamlžilo, nicméně bylo uvnitř všeobecného duchovního pohybu, se nyní objevuje souhrn bytostí druhé hierarchie. Nyní můžeme v duchovním světě rozlišovat. Znovu se objeví Měsíc a hvězdy, ale nyní vystoupí ve svých duchovních aspektech, které můžeme nazvat určitými duchovními koloniemi apod.⁴ Jako jsme zevně v obvyklém vědomí nejprve uviděli například (u jiných věcí je to také tak) fyzický obraz Slunce, nyní, po vědomém uchopení fyzického těla, víme, že jsme uchopili i jeho duchovnost; Slunce vidíme jako duchovní bytost a vidíme tak i celý vesmír. A již víme i to, že s každým slunečním paprskem do nás nevstupuje pouze den, ale s každým slunečním paprskem do nás vstupuje také duch. S každým smyslovým vjemem vstupuje do nás zároveň duch, takže toto směrem nahoru zjemnělé dýchání můžeme považovat za stálou duchovní impregnaci. Uvědomíme si, že v každém smyslovém vjemu, který sem vproudí, v nás žije Slunce. Je to právě duch Slunce nebo duchové Slunce. Slunce žije v každém smyslovém vjemu, takže do člověka, do zjemnělého dýchání, proudí bezprostřední sluneční život, bezprostřední sluneční síly.⁵

4 Blíže viz R. Steiner, *Pozemské umírám a vesmírné žítí*, GA 161 a 181, Fabula 2012. - Pozn. vyd.

5 Viz R. Steiner, *Vědomí zasvěcenice*, GA 243, Fabula 2009. - Pozn. vyd.

Takový je tedy vztah člověka ke Slunci. Když do vašeho oka vstoupí světelný paprsek, proudí s ním dovnitř také duch Slunce, který je substancí zjemnělého dýchání. Spolu se smyslovými počítky tedy vdechujeme rozličné složky duchovního Slunce. Nyní jsme získali významný názor na člověka vzhledem k jednomu pólu. Zatímco se člověk rozvíjí podle svého éterného těla (tabule 5, žlutě), rozvíjí uvnitř éterného těla myšlení vesmíru, myšlenky vesmíru. A tyto vesmírné myšlenky, v nichž se nachází ten, kdo vědomě žije v éterném těle, jsou bez tepla, chladu a zvuku. Jsou jako povšechné cítění, přičemž cítění sebe sama se shoduje s cítěním makrokosmu. Vstoupí- me-li nyní do ducha smyslů tím, že se chopíme svého fyzického těla, tak se myšlenka poznamená odstínem z rozličných stran - skrze oči se nadechování sluneční esence, myšlenka, poznamená barvou, skrze ucho se myšlenka poznamená zvukem, skrze orgán tepla se myšlenka poznamená teplem a chladem, a tak máte kosmické pojetí vztahu myšlenky k smyslům. Myšlenky však musíme přítom pojmut jako původnější a smyslovost se objeví prostřednictvím impregnace Sluncem, skrze poznamenání Sluncem.

To je na jedné straně člověka. Člověk si pouze neuvědomuje, že při každém smyslovém vjemu do něho svojí podstatou proudí Slunce. A na této sluneční cestě proudí do člověka jeho minulé karma. Není tedy dětinské představovat si Slunce současně jako určitou schránku minulé karmy. Díváme-li se s porozuměním na lidskou hlavu, musíme říci: Zde ve skryté oblasti proudí duchovní sluneční paprsek, který se v tomto proudění přetváří do fyzičnosti a ve fyzické podobě se projevuje právě v barevnosti, zvuku a v teple světa. Cestou slunečních paprsků, které postupují od smyslů k nervu, proudí současně do člověka karma.

Podívejme se na druhou stranu, kde jsme včera museli poznat, že karma vychází tam, kde je v organismu lymfa, kde je tedy v organismu činné a přítomné všechno to, co ještě nepře-

šlo do krve. Zde nacházíme vycházející karmu. Jaké jsou cesty, jimiž karma vychází?

Abychom tomu porozuměli, musíme se seznámit s měsíčními silami po vědecky okultní stránce. Když pozvolna procházíme éternou sférou, do níž jsme se zprvu vžili uchopením fyzického těla, v periferním směru proti smyslům, objeví se před námi veškerý život, který sem proudí ze Slunce - a kvůli tomu, že Slunce na svých cestách nese minulou karmu, se tento život před námi objeví zajisté s mnohými výčitkami a se vším, co člověka zneklidňuje. Ale mnohem významnější než všechno to, co člověka v jeho karmě zneklidňuje (dosáhne-li skutečně k tomuto náhledu), je to, co mu dává vědomí: Tím, čím jsi nyní, jsi se stal právě díky své minulosti. To, co neseme ve svém nitru, budeme nést v mnohem hojnější míře, pokud budeme vnímat vstup Slunce smyslově-nervovými cestami. Ale tím, jak se oddělujeme od karmy a odevzdáváme se proudění duchovních slunečních sil, vstupuje do nás nekonečná blaženost, přijímáme-li sluneční síly. Máme při tom pocit, že sluneční aspekt je takový, že si ho musíme neustále přát, že po něm musíme dychtit. Sluneční aspekt je kromě toho tím, co do nás vchází v lásce, když si to přejeme, a tím, co oslabeným způsobem poznáváme ve fyzickém životě jako bytí a život v lásce. To se děje během kontaktu lidského vnitřního světa se slunečními vlivy, které se v lásce vlévají do člověka a spolu s těmito slunečními paprsky žijícími v lásce do člověka vchází všechno to, co v něm chce růst, klíčit a prospívat. Neboť láska není pouze duševně-duchovní silou - je silou, která vyzývá k růstu, k rašení a ke klíčení vše fyzické, co je pro člověka blahodárné a v každém detailu příznivé, když to opravdu umí ocenit, co ale dostává ze svého bezprostředního zření. Když naproti tomu uchopíme fyzické tělo podle směru sil, které vytvářejí lymfu a připravují ji k tvorbě krve, uvědomíme si účinky Měsíce. Účinky Měsíce mají zcela jinou zvláštnost. Jak jsme zdůraznili, na jedné straně působí duchovní účinky

Slunce, na druhé straně jsou zde účinky Měsíce. Uchopíme-li vnitřně proces tvorby krve a lymfy, vezijeme se do měsíčních účinků, při nichž máme neustálý pocit, že nám chtějí něco vzít. Chtějí z nás něco vynést. Zatímco u Slunce máme pocit, že nám chce neustále něco dávat, u Měsíce naopak máme pocit, že z nás chce stále něco vynášet ven. A když se ponoříme do tvorby krve a lymfy, ale nebudeme pozorní k vnímání měsíčních vlivů, tedy uchopíme-li fyzické tělo a nebudeme se mít opravdu v hrsti, prostě nebudeme opravdu pozorní diváci, nit se náhle přetrhne a před námi bude stát určitá duchovní bytost. Tato bytost je nám sice podobná, ale zároveň vypadá jako zpitvořená karikatura, kterou jsme sami ze sebe zrodili. Jen jsme přehlédli tento přechod, toto vystoupení ven, když jsme nebyli pozorní. Když uvidíme to, co se z nás oddělilo a přichází naproti nám, zároveň vidíme, že to není nic obdivuhodného. Jde však sotva o něco víc, než jen o zesílené zrcadlové vidění, podobně jako je tomu ve fyzickém světě, když se vidíme v zrcadle. Když díky měsíčním silám vidíme zrcadlení sebe sama v éteru, je to jen vyšší, zesílené zrcadlení.

Projděme si znovu celý proces. Dále zde není nic *vytahující* zvláštního. Pouze se nám ukazuje, v jakém vztahu jsme s *měsíční síly* kosmem, a že Měsíc z nás neustále vylučuje a osamostatňuje síly, které v nás žijí. Vycházejí pak do duchovního světa, vyzářují do makro- kosmu a neustále z nás vynášejí obrazy do makrokosmu. Představte si, že bude uspořádána akce, jejíž prostřednictvím by obraz, který v člověku neustále vytvářejí měsíční síly a chtějí ho vynést do vesmírných dálav, zůstal zadržen v lidském těle. Není to přece pouze abstraktní zrcadlový obraz, ale je to obraz prostoupený silami. Jak by mohl být v člověku takový obraz zadržen? Máme zde vytahující měsíční síly, které chtějí z člověka neustále vynášet jeho obraz. Jak by tento obraz vůbec mohl zůstat v nitru člověka, namísto toho, aby z něho vystoupil? Jak se mu to může stát? Když sluneční síly z druhé strany tento obraz vnesou tak hluboko do člověka, že v něm zůstane.

Pak obraz zůstává uvnitř člověka, pracuje v něm, a tak vznikne embryonální život.

*základ
oplodnění* Základ oplodnění nespočívá v ničem jiném než v tom, že sluneční síly se v důsledku oplodnění stáhnou hluboko dolů, až tam, kde do lymfy zasahují měsíční síly, a díky tomu obraz, který by jinak vyšel ven, uchopí v lidském těle fyzickou materii. To, co je obvykle obrazem, vchází až do fyzického tvoření. V lymfatické oblasti lidského organismu tak nastává spojení měsíčních a slunečních sil.

*duchovní
embryo* Podívejme se na druhou stranu. Také měsíční síly můžeme přivést až nahoru, ale potom vzniká opak a v člověku se opět nevytváří člověk, ale tvoří se v něm sluneční makrokosmos. Člověk zde pohlíží na to, co je makrokosmické v jiném smyslu. Při tvoření embrya vzniká v člověku fyzický svět, který z něho musí ven. Na druhé straně, pokud měsíční síly působí svojí přirozenou žádostivostí (usilují totiž o to, aby sluneční síly vytáhly nebo odchýlily), v člověku pak vzniká duch vesmíru, duchovní embryo. Co tu tedy máte? Máte zde možnost utváření toho, co bylo před pozemským životem v duchovním světě a opět musí dovnitř člověka, toho, co se sem svým životem začleňuje v duchovně embryonální podobě. V člověku pak nastává spojení mezi oběma aspekty. A teprve sledování těchto věcí až tam, kde vidíme, jak se tyto aspekty bezprostředně navzájem spojují, nám objasní vztah člověka a vesmíru, kde jsou všude podpůrná působení. Slunečním vlivům, které se zde sjednocují s vlivy měsíčními, pomáhá Mars, Jupiter a Saturn. Jaké úlohy mají Mars, Jupiter a Saturn?

*Mars,
Jupiter a
Saturn* Moji milí přátelé, vzpomeňte si na to, co jsem řekl včera. Při vstupu slunečního prvku musí být nejprve zastaveno světlo; druhá etapa - musí být zastaven makrokosmický chemismus; třetí etapa - musí být zastaven život. Saturnské síly zastavují světlo, jupiterské síly ve své moudrosti zastavují vesmírný chemismus a martické síly zastavují život. Zde

vidíte v jednotlivostech a konkrétně vstup slunečních sil, modifikovaný silami takzvaných vnějších planet. Druhým směrem máme opačně modifikované měsíční síly, které při působení plnou silou vedou vlastně až k embryu, tedy k jeho fyzické tvorbě. Jsou-li oslabeny duchovně a nedosáhnou k fyzické materii, jejich působení zůstane pouze u duševních sil lásky Venuše. A když jsou oslabené ještě více natolik, že se v běžném životě mohou sjednotit s tím, co vždy přichází z druhé strany, stanou se silami Merkura, posla bohů, který v běžném pozemském životě vede dolní síly směrem vzhůru.

Pohlédněte na pravý a levý obraz. Když se venku díváme na to, co se šíří v rostlinném světě nejdříve, zjišťujeme, že se šíří Slunce, Měsíc a hvězdy, ty si vnitřně odpovídají zcela přesně. Není-li v pořádku něco uvnitř člověka, pak je něco v nepořádku ve společném vnitřním působení Slunce, Měsíce a hvězd. Chceme-li to dát zase do pořádku, musíme v terapii hledat odpovídající saturnský vliv, který zde venku nalezneme namísto ne zcela správného měsíčního vlivu a podobně. To vše je zde venku. A začátkem důvěry v medicínu může být právě to, když lidé nahlédnou, že člověk v sobě obsahuje vesmír. Tuto pravdu chceme do medicíny opět vrátit, neboť v ní již kdysi byla. A pochopíme-li tyto skutečnosti a budeme-li je uplatňovat, budeme tím moci opět obnovit vnitřní důvěru k lékařství ve světě.

Ale podívejme se na druhou stranu. Nejdříve na to ^{křtíme} ^{člověka} všechno, čím je v člověku měsíční vliv, který stále usiluje o to, aby z člověka mohl vytáhnout lidství a přinést je do kosmu. Máme před sebou tento obraz: člověka, který chce z člověka ven a chce být přiveden do kosmu. Je to nesmírně ohromující tajemství, spočívající v tom, že měsíční působení chce člověka z člověka neustále vynášet ven, aby mu dávalo najevo jeho příbuznost s makrokosmem. To bychom lidem neměli sdělovat v abstraktní formě, nýbrž v obraze.

Na Zemi člověk vzniká ve vnitřní embryonální formě, ale když se toto bezprostřední měsíční působení zjemní a je pře-

dáno účinkům Merkura a Venuše, člověk pak ztratí svoji fyzičnost a rodí se duchovně. Když k fyzickému zrození přidáme to, co můžeme přidat (dovoláváme-li se toho, co v čistém měsíčním vlivu vzniklo účinkem Venuše a Merkura), pak k tomuto fyzickému zrození můžeme připojit duchovní zrození člověka ve vesmíru - křtíme člověka.

K tomu, co v člověku vždy existuje, tedy k fyzickému slunečnímu vlivu, můžeme přidat vědomí, že cestou fyzicko-éter- ných slunečních paprsků světla, chemických paprsků a paprsků života do něho vstupují duchovní sluneční vlivy. Stejnými drahami, jimiž skrze smysly do člověka vniká fyzicko-éterný sluneční vliv, do něho proudí duchovno, duchovní podstata. Necháme-li člověka vnímat tyto duchovně-duševní sluneční vlivy, tak jako v obyčejném fyzickém životě vnímá fyzicko- -éterné sluneční vlivy, znamená to, že mu udělíme Večeři Páně - přijímání.

*pomazání
umírajících a
břimování* Vyjdeme-li od přijímání, od Večeře Páně, zjistíme, že na jedné straně se nachází to, co souvisí s pomocnými vlivy, které Slunce má, se zatemněním světlem, s neustálým vtahováním smrti do života. Postupujeme-li ven, k vnějším planetám, které jsou spojeny se Sluncem, pak ve správné chvíli připojíme k Večeři Páně pomazání olejem umírajících.

Jdeme-li ovšem dovnitř do člověka a setrváme v jeho nitru, než se dostane do makrokosmu, nechceme-li ho prostě jako člověka vsadit do makrokosmu, nýbrž obraz makrokosmu chceme vsadit do něho samého, aby se v něm makrokosmos stal vývojovým zárodkem - udělujeme mu břimování, konfirmaci.

*kněžské
působení* Když jsou tyto skutečnosti vnořeny do plného vědomí a tedy ten, kdo přijímá svátosti, žije v jejich plném uvědomění, pak je člověk svátostmi neustále uzdravován ze všeobecné nemoci, do níž klesl, nebo která mu neustále hrozí in státu nascendi již proto, že se ponořil do fyzicky hmotného světa. Zde je pravé kněžské působení.

Může však také nastat něco jiného. Svoji přirozeností je člověk neustále ve stavu zrodu, ve stavu vznikání toho, co chce být volné v duchovnu, co chce z fyzičnosti ven, ale během svého života musí ve fyzičnu zůstat, a proto v nitru nevyvolává něco, co je neduchovní, nýbrž něco, co je nadduchovní, tedy nemoc. Když nastoupí nemoc, podáváme lék jako druhý pól svátosti. Zde působí lékař.

Pohlédneme-li na jedné straně na toto duchovní lékařské působení kněze a na druhé straně na kněžství lékaře, a rozpoznáme-li tak tuto koordinaci, potom pochopíme, jaký je vztah kněžství a medicíny. Pastorální medicína pak obsáhne nejen teoretické učení, ale i lidskou spolupráci.

Dornach, 15. září 1924

Rudolf Steiner

GA 318